

פנינים

מהות הנישואין

בלשונו הזהב הגדיר הרמב"ם (פ"י מה' אישות ה"א), ונפסק בשו"ע (סי' נה ס"א), שענין החופה הוא שיביא החתן את הכלה לתוך ביתו וייתייחד עמה ויפרישנה לו, ולכן הנישואין באופן כללי נקרא חופה כלשון המשנה בן שמנה עשרה לחופה (אבות ה כא), כי החופה היא מקום המיוחד לחתן ולכלה כדכתיב (יואל פרק ב פסוק טז) יֵצֵא חָתָן מִחֻדְרוֹ וְכָלָה מִחֻפָּתָהּ. ופירש שם הרד"ק הכלה תצא מבית חופתה והוא החדר שזכר. וכתב הפרישה (סימן סא ס"ק ב) שנקרא חופה, לפי שהיא נכנסת לרשותו להיותה תחתיו, והוא מחפה ומגין עליה, כמו שכתוב: ופרשת כנפך על אמתך, שהוא לשון נשואין.

נפק"מ בדיני התורה 1. שְׁאֵרָה פְּסוּתָהּ וְעֻנְתָּהּ לֹא יִגָּרַע: וזה שייך רק בנישואין. 2. לֹא־יִמָּשֵׁל לְמִכְרָה בְּבִגְדוֹבָה (שמות כא ח), ופירשו בגמ' (קידושין יח ב) כיון שפירש טליתו עליה שוב אינו רשאי למכרה, ופירש רש"י (בכורות דף לד.) שייעדה אדון לאמה העבריה ונשאה ופירש טליתו עליה. ומצינו לשון פרישת טלית על נישואין ופְּרִשְׁתָּ כְּנָפְךָ עַל־אֲמָתְךָ (רות פרק ג פסוק ט) ופירש רש"י (רות שם) כנף בגדך לכסותי בטליתך והוא לשון נישואין: והינו שבכך שעשה בה נישואין כבר אינה שפחה. 3. הפרת נדרים בארוסה יחד עם האב וכתב כתיב (פרשת מטות) וְאִם־הָיָה תְּהִיָּה לְאִישׁ וְנִדְרָהָ עָלֶיהָ... וְהָפַר אֶת־נִדְרָהּ. אבל נשואה הבעל מיפר לבד וכתב בה (שם) וְאִם־בֵּית אִישָׁה נִדְרָהּ... אִישָׁהּ הִפְרָם. הויה לאיש זה כבר בקנין של האירוסין, אך עדיין אינה בביתו עד הנישואין. 4. ביוצאים למלחמה כתוב (דברים פרק כ, ז) וּמִיָּהֲאִישׁ אֲשֶׁר־אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ, אבל נשוי אין חוזר מעורכי המלחמה ומבואר שנישואין גם נקרא ליקוחין, למרות שכבר בקידושין נוצר עיקר הקנין אך הרי אין האשה ממונו של בעל לכן החופה הוא גמר הקנין. 5. ארוסה נסקלת דכתיב (דברים כב כא) וְהוֹצִיאוּ אֶת־הַנַּעֲרָה אֶל־פֶּתַח בֵּית־אָבִיהָ וְסָקְלוּהָ, אבל נשואה רק בחנק.

ארוסה בכיסוי הראש - 6. עוד יש נפק"מ בנישואין, שיש איסור ללכת פרועת ראש מהנישואין לפי כמה ראשונים, וי"א שהאיסור הוא מן האירוסין, ושורש הנדון איך לפרש את הגמ' (כתובות דף טז:): שיוצאת וראשה פרוע.

גם להלכה נחלקו הפוסקים בארוסה אם חייבת בכיסוי שער הראש, בשו"ת מהר"י הלוי (שאלה ט) הביאו הגרע"א ונפסק במ"ב (סימן עה ס"ק יא) שארוסה חייבת בכיסוי הראש [והמשנה שבתולה יוצאת וראשה פרוע יישב המהר"י הלוי שיום הנישואין קיל טפי],

אולם בשיטה מקובצת כתובות ריש פרק ב' כתב בשם ליקוטי הגאונים, וכן פסק בשו"ת שבות יעקב (ח"א סימן קג) ושו"ת ישועות יעקב (אה"ע כא ט) ושו"ת משאת משה (ח"ב סימן ז) שפירוש המשנה הוא כפשוטו שבתולה ארוסה יוצאת וראשה פרוע, ורק נשואה אסורה בגילוי הראש. וכתב השדה חמד (מערכת דת יהודית אות א', בד"ה ולענין) שיתכן שאילו המהר"י הלוי היה רואה את דברי הגאונים שהובאו בשיטמ"ק היה חוזר בו.

לדעה זו ביאר בנטעי גבריאל (פרק נח סעיף ה') שלכן עושים ההינומא לפני הקידושין לצאת ידי כולם שברגע הקידושין כבר תהא מכוסה בהינומא. ❖

חופה ונישואין

1. מהו קנין נישואין? להלכה יש חמש דעות ברמ"א, למנהגנו חל בהינזמא כלונסאות וייחוד הראוי לביאה.

תשובה:

קנין נישואין - קנין קידושין מצינו במשנה, האשה נקנית בכסף בשטר וביאה, אבל קנין נישואין אין עליו משנה ערוכה והוזכר בהבלעה בשני סוגיות, א. לגבי הנדון אם חופה עושה קידושין (קידושין דף ה:) מבואר בלשון הגמ' 'חופה שגומרת' אינו דין שתקנה. ב. מקור נוסף כלפי הנדון אם ביאה אירוסין עושה או נישואין עושה (קידושין דף י.) מבואר שביאה עושה נישואין והקידושין עדיין אין מושלמים עד אחר הנישואין וכלשון הגמ' (י:) הכא שייר בקנינה.

ויש לברר כל הדעות שיש בחופה, ומה מקור כל שיטה, ואם הוא מדינא או חומרא או מנהג.
ד' שיטות מה זה חופה - במהות החופה יש ד' שיטות עיקריות בראשונים שנפסקו להלכה. עיין בשו"ע ורמ"א (אהע"ז סימן נה סעיף א) ובב"י וב"ח (סימן סא) ובביאור הגר"א (סימן נה ס"ק ט') ושעה"מ קונטרס חופת חתנים סעיף ט'. ויש עוד כמה דעות שלא הובאו בשו"ע וברמ"א.

השיטה הראשונה - היא דעת הרמב"ם (אישות פרק י הלכה א) שחופה הוא הכנסה לביתו ויחוד וכן פסק השו"ע (סי' נה ס"א). וכתב הלח"מ בדעת הרמב"ם שם; וכ"כ בדרישה (סא ס"ק א); וכ"כ בשער המלך (קונטרס חופת חתנים סעיף ט) שאם נתייחד עמה שלא בביתו, או הביא אותה לתוך ביתו ולא נתייחד עמה, אין זו חופה. ויסוד שיטה זו בדברי רבינו האי גאון, ור' יצחק בן מרון, ור' יוסף הלוי אבן מיגאש, ור' יצחק בר ראובן, והראב"ד.

השיטה השנייה - היא שיטת הר"ן (ריש כתובות דף א מדפי הרי"ף ד"ה או) שחופה הוא כל שהביאה הבעל לרשותו אפילו בלא ייחוד, וכשיטה זו הכריע לעיקר בביאור הגר"א הנ"ל, ויש חידוש בב"י (ריש סימן סא) בשם בעל העיטור שצריך שיכניסנה לבית שיש בו קישוטים על ידי סדינים מצוירים, כדי שיהא היכר שהוא מקום חופה.

בגדר שיטה זו נחלקו הפוסקים, דעת הב"ח (ריש סימן סא) שעיקר החופה הוא מה שמתייחדין במקום צנוע ואוכלים שם, כמ"ש הרמב"ם והטוש"ע, ולכן יש למנוע מלכנס שם רבים, שא"כ אין כאן ייחוד ולא מקום צנוע.

ונחלק עליו הבית שמואל (סי' נה סק"ה): משמע שמועטים יכולים להכנס, ואין בזה טעם, דהא בעינן ייחוד הראוי לביאה, ולכן יש למנוע שלא יכנס שם שום אדם כדי שיהיה ייחוד גמור, [ולפ"ז הוא כעין השיטה הראשונה הנ"ל].

אולם כתב הגאון מליסא בסידור דה"ח (דקל"ז ע"א). וכ"כ המקנה בקו"א (סי' סא ס"ב) שמדברי מהרי"ל מוכח כהב"ח שאין צריך יחוד הראוי לביאה.

שיטה שלישית - הוא שיטת התוס' ביומא (דף יג: ד"ה לחדא) וכן שיטת התוס' רי"ד בקידושין (דף ג א ד"ה למעוטי חופה) שחופה היינו הינזמא, ועיין בתוס' רי"ד (שם) שהוא ענין פירש טליתו עליה, ועיין בדרישה (באבה"ע סימן ס"ה ס"ק א', וביו"ד סימן שמב ס"ק א', וסימן שסא ס"ק א') שנקט להלכה שעיקר חופה הוא ההינזמא ואם חלה אבילות לאחר ההינזמא שבעת ימי המשתה קודמים לאבילות, והט"ז (יו"ד סימן שמ"ב ס"ק א') פליג עליו. מחלוקת זו יש בה נפק"מ להלכה אם עשו לפני השקיעה רק את ההינזמא, אבל החופה הכתובה והייחוד היה כבר אחר השקיעה, אם יעשו עוד יום שבע ברכות או לא, לדעת הדרישה חשיב שחל נישואין ביום, ואילו לט"ז יעשו עוד יום שבע ברכות.

שיטה רביעית - שפורסים סודר על ראשם בשעת הברכה כמבואר ברמ"א, ועין בחלקת מחוקק (ס"ק ז') ובט"ז הנ"ל שעיקר החופה הוא מה שנוהגים לפרוס על גבי יריעות, ודלא כהדרישה שהעיקר הוא ההינזמא שפורסים על ראש הכלה, וע"ע בתוס' (סוכה דף כה: ד"ה אין) וברא"ש (שם סימן ח') ובטור (סימן ס"ב) שכתב ונוהגים באשכנז שעושים אפריון למושב החתן והכלה והוא נקרא חופה.

שיטה חמישית - עוד מצינו בכתובות דף מח: שמסירה לשלוחי הבעל חשיב נישואין ויש מחלוקת אם מסירתה לכל או לא, ועיין במשנת ר' אהרן קידושין סימן ח' אות ח' שדן אם זה ממש כנישואין, שמצד אחד דינה בחנק, ומצד שני יש צד שאינו קונה לכל הדברים, ותולה במחלוקת הרמב"ם והר"ן בגדר כניסה לבית הבעל, עיי"ש באריכות.

מנהגי העמדת החופה - הכלונסאות

תחת כיפת השמים - נוהגים לעשות החופה תחת כיפת השמים, ושורש המנהג בדברי הרמ"א (אבה"ע סימן סא סעיף א) "יש אומרים לעשות החופה תחת השמים לסימן טוב שיהיה זרעם ככוכבי השמים", ועיין בתשובות מהר"ם מינץ (סימן ק"ט) שהחמיר מאוד בענין הסימנים, והחת"ס (סימן צ"ח) פירש דברי המהר"ם מינץ דתחילה מעמידים החתן והכלה בשעת החופה תחת כיפת הרקיע לסימן ברכה ואח"כ מכניסים אותם עם החופה לביהכנ"ס ואומרים שם הברכות תחת החופה.

מנהג הספרדים - כתב בילקוט יוסף (שובע שמחות, חופה וקידושין, עמ' נט) - "מנהג הספרדים לערוך את החופה תחת קורת גג, ואינם מקפידים לעשותה תחת כפת השמים, וא"צ לשנות ממנהגינו."

הרב שך - עיין בספר עין יצחק (ח"ג עמוד שנז) "פעם אחת הגראמ"מ שך זצ"ל הוזמן לסדר קידושין לאחד מתלמידיו, בחור ספרדי, וכאשר ראה שהכינו הכל לערוך את החופה תחת כפת השמים, ביקש לחזור ולהעביר את הכל לתוך האולם, כדי שלא לזלזל במנהג אבותיו שלא נהגו בדבר זה."

פתוח לכל צד - בספר עזר מקודש (סימן נ"ה) דחופה פתוח בכל צד כבית הפתוח לד' רוחות העולם, וזהו רמז וזכרון טוב לביתו של אברהם אבינו ע"ה שהיה פתוח לד' רוחות העולם. ושהם יקבלו על עצמן שיהא ביתם פתוח להכנסת אורחים וגמילות חסדים, ולהיות מתלמידיו של אברהם אבינו ע"ה במדות טובות בנפש. לעשות החופה בפרסום

בפרסום - המנהג לעשות את החופה בפרסום, ושורש הדבר בשו"ת מהר"י בירב (סימן מב) שכתב: התקנה שיש בקהילות מצרים שלא לקדש בלא רשות בית דין ועשרה... ולא יוסיפו לפרוץ גדרן של ראשונים ולא תהיינה בנות ישראל נחשבות לפריצי הדור כהפקר והן זרע ברוכי ד'. מבואר שטוב לעשות הקידושין בפרסום וברשות ב"ד משום שלולי זאת יוכל כל אחד לזנות ע"י חופה וקידושין ולגרש תיכף והוי נבל ברשות התורה, [ומצינו כעין סברא זו בדברי הרמב"ן (דברים כד, ד) על האיסור של מחזיר גרושתו אחר שנשאת, ע"ש].

אלא שיש להקשות ממה שמצינו בגמ' (דף יא:) שרב מנגיד על מאן דמקדש בשוקא, ופירש רש"י שם משום פריצותא, משמע שעדיף שלא לקדש בפרסום, ויש ליישב שהפריצות אינו מחמת הפרסום שיש בקידושין אלא הוא מחמת שמקדש במקום שאינו מיועד לקידושין ובלא הזמנה לקידושין, ובאמת יש ענין בדווקא לעשות בפרסום וכנ"ל.

ויש להוסיף עוד, שהרי כל מהות הקידושין והנישואין הוא לאוסרה על כל העולם ולייחדה אליו, וכל שהוי בפרסום טפי עדיף שבכך הוי יותר ניכר מה שמיחדת לו ואסורה לכל העולם, ולכן עושים זה תחת כיפת השמים, וכבר בזמן חז"ל עשו עסק גדול ושמחה גדולה בסעודת הנישואין כמו שמצינו ברש"י (כתובות דף יז א ד"ה מעבירין) שכשכלה יוצאה מבית אביה לבית חתונתה יש אוכלוסים הרבה מצויים שם, ומבואר שם שמבטלים אפילו תלמוד תורה בשביל זה, וכן מבואר שחתן והשושבינים וכל בני החופה פטורין מן הסוכה כל שבעה (סוכה דף כה ב).

זיווג שני - כתב בערוך השולחן (סימן נה סעיף כד) שדוקא בזיווג ראשון עושים פרסום גדול, אבל בזיווג שני באלמנה לאלמון אין פומבי, ואין מכסה ראשה בהינומא, ואין שושבינים, ואין כלי זמר, ואין מולכין לחצר ביהכנ"ס אלא בבית, ורק צריך עשר אנשים מצד הברכה או יותר קצת אך אין מרבים בקרואים. [ובשולחן העוזר ח"ב דף ל"א חולק לגבי שושבינים וסובר שגם בזיווג שני יש שושבינים]. ומפורש בגמ' (כתובות דף טז ב) רקדו לפניו, שחקו לפניו... אם יש לה עדים באחד מכל אלו כתובתה מאתם; והינו שבזיווג שני אין מרבין בריקודין. והטעם שזיווג שני עושים בחשאי יש לבאר, משום שאין השמחה מושלמת דמבואר בגמ' (יבמות סג ב) אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה, שנאמר יהי מקורך ברוך ושמח מאשת נעורך. וכן מצינו (סנהדרין כב ב) אין אשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי. ולגבי גרושה מצינו (פסחים קיב א) לא תבשל בקדירה שבישל בה חבירך מאי ניהו גרושה בחיי בעלה, עיי"ש ב' טעמים בזה. וכן פעמים יש ילדים מהזיווג הראשון שמקפידים.

עוד יש לבאר, שבנישואין יש דמיון למתן תורה כמבואר בפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"א), ולכן כשם שלוחות שניות ניתנו בצינעה כדי שלא תשלוט בהם עין הרע (הובא ברש"י שמות לד, ג) כך גם נישואין שניים עושים בצינעה. ❖

ויתכן שמקור הדבר הוא ברבקה שמסרה בתואל לאליעזר והוי מסר האב לשלוחי הבעל, ותלוי במחלוקת הראשונים (כתובות דף ז:): אם הברכות של רבקה היו ברכות נישואין או ברכות אירוסין (ע' תוס' שם ד"ה ויברכו וריטב"א שם), ועיין שו"ע סימן נו מש"כ בזה.

2. מנהגנו - הינומא, כלונסאות, וייחוד.

המנהג לפי הרמ"א - מנהגנו לעשות שלש חופות בכדי לצאת ידי כל השיטות, לכסות ראש הכלה בהינומא וחופת יריעה על גבי כלונסאות, וחדר ייחוד שאוכלים ומתייחדים שם.

וכמבואר ברמ"א שכיום החופה הוא היריעה הפרוסה על גבי כלונסאות, ומקדשה שם ומברכין שם ברכת ארוסין ונשואין, ואח"כ מתייחדים ביחד במקום צנוע, וזהו החופה הנוהגת עכשיו. וכתבו האחרונים בשם הב"ח (ריש סימן ס"א) וכע"ז בבית שמואל (סימן נה ס"ק א'). שהמנהג שלנו לצאת כל הדעות שמכסים פני הכלה בהינומא ופורסים יריעה וזה במקום סודר על ראשם, וגם אוכלים במקום צנוע ויש כאן הכנסה לביתו וייחוד.

החתן אוכל עם הכלה - עוד מבואר ברמ"א שהחתן והכלה אוכלים יחד במקום צנוע, וכן כתב הב"ח (ריש סימן סא), ויסודו בדרשות מהר"ל (הל' נישואין דס"א ע"א) שמנהג קדמונים ליחד החתן והכלה אחר שבע ברכות בחדר אחד, ואוכלים ביחד, שיהא לבו גס בה.

והאחרונים הביאו סמך לזה מהזה"ק פר' פינחס (דרמ"א סע"ב): כלה עיילת לחופה ובעת למיכל, דין הוא דייכול חתנה בהדה, הה"ד באתי לגני אחותי כלה, הואיל ואתינא לגבה ולמיעל בהדה לחופה, אכלתי יערי עם דבשי.

סדר החופה כיום - יש בעיקרה ד' דברים א. ברכת האירוסין לדעת הרמב"ם הוא ברכת המצוות ולדעת הרא"ש (פ"ק דכתובות אות י"ב) הוא ברכת השבח וכ"ה בט"ז (יר"ד סי' א סק"ז) וברע"א (שם, וע"ע בט"ז אה"ע סי' ל"ד סק"ב). ב. מעשה הקידושין שמקודשת לבעלה ואסורה לאחרים. ג. קריאת הכתובה, הקנין, וחתימת העדים, ומסירת הכתובה לכלה, שהם ההתחייבות ושעבודי הנשואין. ד. ברכות הנישואין שיש בהם שבח להשי"ת ושבח לנאספים וברכה לחתן והכלה לעולם.❖

עומק הפשט'

לתרומות, הערות, והארות. נייד: 052-7687405, פקס: 02-6507823

הערות מבני החבורה

שאלה: האם צריך להזדרז אחרי החופה כדי שלא יהיה הפסק בין הברכות לחדר ייחוד.

תשובה: בשיעורו של ה'בד קודש' סיפר רה"י הגרב"ד פוברסקי שליט"א, את הסיפור הבא: פגשתי פעם את האדמו"ר משומרי אמונים זצ"ל, ושאלני איך מותר לתת מזל טוב לחתן והכלה אחרי החופה ויש שגם ניגשים לבקש ברכה מהחתן הרי צריך שברכת הנישואין תהא עובר לעשייתו, וכיון שבירכו כבר תחת החופה צריך שיזדרזו לעשות את הייחוד מיד כפי דעת הרמב"ם והשו"ע והרבה ראשונים שלא חל הנישואין בלי ייחוד, - סיים הגרב"ד - לא ידעתי מה לענות לו, הוא שואל טוב, וכן מורה הגרב"ד לחתנים למעשה להזדרז, ולהשתדל שלא לדבר בין החופה לייחוד.

הערה: לכאורה יש לומר בזה, עפ"י המבואר בפתחי תשובה (סימן סב ס"ק א') שמבאר טעם לחלק שרק בבתולה החופה היא תחת כיפת השמים ולא באלמנה, משום שברכת נישואין הוא על החופה, ואם חופה הוא הייחוד א"כ ההליכה הוי הפסק וכמבואר באו"ח (סימן ח' סעיף יג) לענין ברכת ציצית, אלא שאנו סומכין שקנין החופה הוא במה שיש יריעה פרוסה על כלונסאות דזהו נמי חופה וכמבואר ברמ"א (אבה"ע סימן נה סעיף א') ואח"כ עושה הייחוד, ולכן לא הוי הפסק כיון שכבר התחיל החופה מיד והברכה חל על תחילת הקיום. ובזה יש חילוק בין בתולה לאלמנה שבבתולה כלונסאות הוי חופה ולכן לא נחשב הפסק, משא"כ אלמנה שלא קונה אצלה החופה אלא רק הייחוד נמצא שהליכה הוי הפסק ומש"ה עושין חופה תחת קורת גג כדי שלא יהא הליכה ממקום למקום תחת כיפת השמים בין הברכות לנישואין. עכ"ד.

ושמעתי מהג"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א שלפי מה שמבואר בפתחי תשובה, אנו סומכים על הדעות שחשיב נישואין ע"י הכלונסאות, ואח"כ הולכים לחדר ייחוד להחמיר את שיטת הרמב"ם והשו"ע, וא"כ אין חשש במה שמדבר ואומר מזל טוב, ועוד יש לומר שהכל עסק הנישואין ולא חשיב הפסק בדבר אחר שהרי לא הלך לעסקיו נמצא שהמזל טוב והברכות הוא חלק מהקיום ולא חשיב הפסק וכעין דיבור לצורך אכילה שמותר לדבר קודם אכילה. (י.מ.)

ובעיקר החילוק שהוזכר בין בתולה לאלמנה, שאע"פ שבתלמוד בבלי אין מבואר שיש הבדל בין בתולה לבעולה, אבל בירושלמי משמע שיש חילוק שאלמנה אין החופה קונה. ❖